

Rondetafelgesprek over omgaan met soevereinen

21 mei 2025

Position Paper

Inleiding

In een gezonde democratie zijn kritische burgers essentieel. Kritiek op overheden, media of wetenschap hoort bij het publieke debat en draagt bij aan checks and balances in het democratisch bestel. Maar wanneer de onvrede jegens instituties ontspoord, kan deze omslaan in wantrouwen en ontkenning van de legitimiteit van de democratische rechtsstaat. Steeds vaker worden gemeenten geconfronteerd met burgers die vanuit anti-institutioneel gedachtegoed instituties niet langer erkennen als gezaghebbend. Deze houding kan ernstige gevolgen hebben voor de samenleving en de rechtsorde. Een deel van deze burgers met anti-institutioneel gedachtegoed beschouwt zichzelf als soeverein.

Risico's van Anti-institutionele Tendensen

De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) waarschuwt dat structureel wantrouwen richting instituties de kern van onze democratische rechtsorde aantast: vertrouwen. Anti-institutionele burgers beschouwen instituties niet als legitiem, en menen dat deze geen rol zouden moeten spelen in democratische besluitvorming. Dit gedachtegoed kan leiden tot het verwerpen van maatschappelijke plichten zoals belastingbetaling of leerplicht, en tot ontvankelijkheid voor complottheorieën. Hoewel het aanhangen van het soeverein

gedachtegoed op zichzelf niet strafbaar is, raken de gedragingen van deze groep steeds vaker aan de grenzen van de wet. Denk aan situaties waarin anderen worden opgeruid tot het plegen van strafbare gedragingen of waarin daadwerkelijk geweld wordt gebruikt of daarmee wordt bedreigd. Gemeenten signaleren dat deze grensoverschrijdingen – en het potentieel daartoe – in toenemende mate voorkomen. Toch ontbreekt vaak voldoende kennis over hoe hiermee om te gaan.

Rol van gemeenten en professionals

Lokale overheden staan in de frontlinie. Gemeenten en hun professionals hebben te maken met de directe gevolgen van de houding van soevereinen. Tegelijkertijd geven veel gemeenten aan dat zij onvoldoende zicht hebben op het fenomeen, onvoldoende expertise bezitten en behoefte hebben aan het delen van ervaringen en best practices.

Voor gemeenten ligt hier een dubbele opgave: enerzijds tijdig signaleren en handelen waar anti-institutioneel gedrag dreigt te onttaarden in maatschappelijke of juridische problemen en deze te (doen) begrenzen door het strafrecht; anderzijds het contact en vertrouwen herstellen met burgers die zich (deels) afkeren van de overheid.



Herstel van vertrouwen en versterking van kennis

Herstel van vertrouwen is de sleutel. Dit vereist aanwezigheid, luisterbereidheid en sensitiviteit voor onderliggende zorgen. Burgers mogen soevereine overtuigingen hebben; het is aan gemeenten en professionals om te zorgen dat dit geen voedingsbodem wordt voor verdere ontwrichting. Preventie en verbinding zijn essentieel, juist in het huidige, relatief onrustige maatschappelijke klimaat met stevige geopolitieke spanningen.

Vanaf 2025 werkt de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS, onderdeel van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid), in samenwerking met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, gericht aan het thema anti-institutionele tendensen en dus ook aan het subthema soevereinen. De ESS levert expertise, praktijkkennis en instrumenten waarmee gemeenten proactief kunnen handelen. Dit sluit naadloos aan bij hun bestaande inzet op maatschappelijke spanningen, polarisatie en radicalisering.

Waar zetten we vanuit de VNG op in?

1. **Versterking lokale signaleringscapaciteit:** hulp bieden aan gemeenten die willen investeren in training en bewustwording bij ambtenaren, wijkteams en jeugdprofessionals om soevereine uitingen tijdig te herkennen.
2. **Stimuleren kennisdeling en intervisie:** gemeenten ondersteunen bij het structureel ervaringen uitwisselen via regionale of landelijke netwerken.
3. **Zorgen voor handelingsperspectief:** een toolkit aanbieden met instrumenten die aansluiten bij de 'grijze zone' – waar gedrag nog niet strafbaar is, maar wel risico's met zich meebrengt.
4. **Investeren in vertrouwensherstel:** gesprekken met kritische burgers faciliteren vanuit erkenning van hun zorgen, met het oog op verbinding en gezamenlijke verantwoordelijkheid.
5. **Gebruik van de expertise van ESS:** de ondersteuning van ESS aanbieden om zowel het beleid als de praktijkkennis binnen gemeenten te versterken.

Conclusie

Gemeenten hebben een cruciale rol in het vroegtijdig onderkennen en adequaat reageren op soevereine tendensen. Door kennis te versterken, signalen serieus te nemen en te investeren in verbinding met alle burgers – ook degenen die zeer kritisch zijn – kunnen gemeenten bijdragen aan een weerbare democratie. De samenwerking met de ESS en het Ministerie van Binnenlandse Zaken biedt hierbij waardevolle ondersteuning.

**VNG pleit voor een
gezamenlijke inzet: lokaal
geworteld, landelijk
ondersteund, en altijd
gericht op vertrouwen en
verbinding.**



**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93

info@vng.nl

mei 2025